निरक्षदेशीयं संगुणा लिंगता विभज्येत् फलं तस्य राशेर्भुक्तासवः। अथ मेषाद्या येऽर्केण भुक्ता राशयस्तेषां च निरक्षोदयासवस्तत्र योज्यास्ते मेषादिभुक्तोदयासवः स्युः। अथ मध्यमार्कस्य सायनांशस्य कलाः कार्याः। तासां कलानां तेषामसूनां च यदन्तरं तेन पलगतिर्गुण्या द्युनिशासुभिर्भाज्या लब्धाः कला पले धनं कार्याः यदि कलाभ्योऽसवोऽधिकाः स्युः, यदि न्यूनास्तदा ऋणम्। अत्रोपपत्तिः। इह यः पूर्वमहर्गणः कृतः समध्यमसावनमानेन स्फुटसावनस्य चलत्वात्। रविमध्यगतिकलातुल्याभिः सहिता नाड्यः घटिघटिकाः ६०,५९,८। इदं मध्यममर्कसावनम्। ता गतिकला यैरसुभिरुद्गच्छन्ति तद्युताः घटिघटिकाः स्फुटसावनम्। तच्चलम्। प्रत्यहं गत्यन्यत्वात् प्रतिमासं राश्युदयान्यत्वाच्च। तादृशोऽहर्गणः कर्तुं नायातीति मध्यमः कृतः; तेन सम्यगर्कोदये पला न भवन्ति कदाचिदर्कोदयात् प्राक् कदाचिदनन्तरम्। अत एव प्रागुक्तम्। "दशगिरः पुरि मध्यमभास्करे क्षितिजसन्निधिगे सति मध्यमः" शि० इति। अथ स्फुटमध्याहर्गणयोरन्तरानयनम्। मेषादेरारभ्य येऽर्कभुक्ता राशयस्ते वैरसुभिरुद्गच्छन्ति त एकीकृताः। तावत्स्वात्मके काले भदिनान्तादूर्ध्वमहर्गणेन भवितव्यम्। अथ च मेषादिभुक्तकलातुल्येऽन्तरे कृतः। अतोऽसूनां कलानां च यदन्तरं तावद्भिरसुभिरहर्गणोऽन्तरितः। यद्यहोरात्रासुभिर्गतिर्लभ्यते तदैभिरन्तरासुभिः किमिति। फलं पलेषु स्वं यद्यसवोऽधिकाः। अन्यथा ऋणमित्येतदुक्तं युक्तमेव"। इदानीं येऽस्योदयान्तरस्य कारणं न बुध्यन्ते तेषां प्रतीत्यर्थमन्यदप्याह "प्रमि०। "चेत् खोदयैः स्फुटरवेरसवः कृतास्ते विस्तेषिताश्च यदि मध्यरवेः कलाभिः। बाह्यन्तराख्यमुदयान्तरकं चराख्यं कर्मत्रयं विहितमौदयिके तदा स्यात्" शि०। "यदि स्फुटरवेः खोदयेन भुक्तासवः कृता मेषादिखोदयैश्च युतास्तेषामसूनां मध्यमार्ककलानां च यदन्तरं तेन भुक्तिर्गुणिता द्युनिशासुभिर्भक्ता यद्यसवोऽधिकास्तदा फलं पले स्वम्। अन्यथा ऋणम्। एवं कृते सति भुजान्तरमुदयान्तरं चराख्यं च कर्मत्रयमपि कृतं स्यादौदयिके पले। इदानीं प्रकारान्तरेणौदयिककर्माह" प्रमि०। "मध्याद्रवेरयनभागयुताद्दिनघ्नाद्दोर्ज्या कुजुर्गतिगुणा खनगाग्नि २७० भक्ता। स्वर्णं पले युगयुजोः पदयोर्विलग्नाख्येवं स्फुटं खलु भवेदुदयान्तरं वा" शि०। "मध्यमार्कस्य सायनांशस्य द्विगुणितस्य या कुजुस्त्रयुक्तकर्दोर्ज्या तया गुणिता पलगतिः खनगाग्नि २७० हृता फलं विलग्नादि पले धनम्। एवं युग्मपदस्थितेऽर्के। अयुग्मपदस्थिते त्वृणम्। अत्रोपपत्तिः। क्रान्तिवृत्तस्य चत्वार्यपि पदानि पृथक् पृथक् पञ्चदशभिः पञ्चदशभिर्घटिकाभिरुद्गच्छन्ति। परं नैकैको राशिः पञ्चभिरत उदयान्तरकर्म पदमध्यं यावदुपचीयते ततोऽपचीयते। अत एव पदान्तरेषु तस्याभावः। पदमध्येषु परमता। यदत्र निरक्षोदयैः कर्म दर्शितं तद्भावबोधार्थम्। तत् स्थूलम् उदयानां स्थूलत्वात्। अत एवार्यभट्टादिभिः सूक्ष्मत्वार्थं ब्रह्मगुप्तोदयाः पठिताः"। इदमुदयान्तरं कर्म यथा सम्भवति तथोच्यते। मध्यमार्कस्य सायनांशस्य दोर्ज्यां द्युज्यां च कृत्वा तया द्युज्यया सा दोर्ज्या भाज्या मिथुनान्तद्युज्यया गुणनीया। तस्या धनुषो येऽसवस्ते मध्यमार्कस्य सायनांशस्य भुजकला जाताः सत्यः स्फुटा अन्तरासवो भवन्ति। तैरुदयोऽन्तरित इत्यर्थः। एवं पदमध्ये षड्विंशतिः पलानि किञ्चिदधिकानि भवन्ति। तानि व्याप्रकारेण साधयितुमर्को द्विगुणितः। द्विगुणितस्यार्कस्य यावद्भुजः क्रियते तावत् पदमध्ये राशित्रयं भवति। तद्दोर्ज्यया लब्धा षड्विंशत्या चानुपातः। यदि खार्कमितया दोर्ज्या या षड्विंशतिर्लभ्यते तदाभीष्टया किमिति। अत्र षड्विंशत्या खार्का अपवर्तिता गुणकस्थाने रूपम् १। हरस्थाने साधांसत्वारः। फलं पलीयपलानि। पुनरन्योऽनुपातः। यदि पलीयपलवेद्या गतिकलातुल्या विकला लभ्यन्ते तदैभिः किमिति। पूर्वं लब्धो दोर्ज्या गुणः साधांसत्वरो हरः। इदानीं षष्टिर्हरः अतो पलगतेर्दोर्ज्या गुणः। हरयोर्घातो हरः खनगाग्निः २७०। इत्युपपन्नम्। योजयदेऽसव; कलाभ्य जाता एव भवन्त्यतस्तत्र ऋणम्। युग्मपदे त्वधिका अतस्तत्र धनम्" प्रमि०

ग्रहाणां दृग्गोचरयोः, चन्द्रे विशेषस्य च निरूपणं तत्रैव "निशीष्टलग्नादुदयास्तलग्ने न्यूनाधिके यस्य खगः सदृश्यः। दिनेऽपि चन्द्रो रविसन्निधानाच्छाखं गतश्चेत् सति दर्शने भा" शि०। "दिनकरेऽस्तंगते यदिष्टकाले लग्नं तदिष्टलग्नम्। तस्मादुपरिष्टादुदयास्तलग्नं न्यूनमस्ताख्यं चाधिकं यदि भवति तदा ग्रहो दृश्यः इतोऽन्यथा चेददृश्यः। एवं लक्षणे सति चन्द्रो दिवसेऽपि दृश्यः। यदि ग्रहो दृश्यस्तदा ग्रहस्य छाया साध्या" प्रमि०।

ताराग्रहाणामुदयास्तमयोर्ज्ञापनं यथा सू० सि० रङ्गना०। "अथोदयास्तमययोः परिज्ञानं प्रकीर्त्यते। दिना-